

Broda, Józef

Antoni Żabko-Potopowicz (1895-1980)

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 26/3-4, 703-716

1981

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANTONI ŻABKO-POTOPOWICZ
(1895—1980)

W dniu 26 kwietnia 1980 r. zmarł Antoni Żabko-Potopowicz, emerytowany profesor zwyczajny SGGW-AR w Warszawie, wybitny znawca ekonomii oraz polityki rolnej, leśnej i historii leśnictwa, autor licznych prac, członek wielu towarzystw naukowych.

A. Żabko-Potopowicz urodził się w gubernii mohylewskiej (za Dnieprem) w rodzinie ziemiańskiej. Po ukończeniu szkoły średniej rozpoczął studia rolnicze na uniwersytecie w Lipsku, przerwane wybuchem I wojny światowej. W 1918 r. repatriował się wraz z rodziną do Polski. W latach 1919—1921 studiował rolnictwo na SGGW w Warszawie. W 1928 r. doktoryzował się na tej uczelni na podstawie dysertacji *Praca najemna i najemnik w W.Ks. Litewskiem w wieku XVIII na tle stosunków w rolnictwie*, uzyskując stopień doktora nauk rolniczych ze szczególnym uwzględnieniem polityki agrarnej. W latach 1928—1938 był asystentem przy Katedrze Polityki Agrarnej SGGW, kierowanej przez prof. Z. Ludkiewicza. W 1932 r. habilitował się na podstawie pracy *Polityka agrarna jako nauka w Niemczech ze szczególnym uwzględnieniem czasów nowszych*. W okresie asystentury odbył wiele podróży zagranicznych — głównie w celach naukowych (Niemcy, Szwecja, Dania, Francja, Włochy, Szwajcaria, Czechosłowacja, Jugosławia, Bułgaria, Węgry). Rezultatem tych wyjazdów było opublikowanie kilku artykułów i większych prac na temat stosunków rolniczych w niektórych krajach europejskich (Niemcy, Szwecja, Czechosłowacja, Jugosławia).

A. Żabko-Potopowicz współpracował z Instytutem Socjologii Wsi, utworzonym i kierowanym przez W. Grabskiego, oraz z Towarzystwem Ekonomistów i Statystyków; w ramach tego ostatniego był kierownikiem Sekcji Ekonomii Rolniczej. W wydawanych przez te towarzystwa czasopismach („Roczniki Socjologii Wsi”, „Ekonomista”) pisał na temat wsi i rolnictwa w Polsce.

W styczniu 1939 r. został mianowany profesorem nadzwyczajnym i kierownikiem nowo utworzonej Katedry Polityki Ekonomicznej. W okresie okupacji wykładał w Tajnej SGGW. Wysiedlony po powstaniu warszawskim powrócił po wyzwoleniu i brał udział w organizowaniu SGGW, gdzie

następnie prowadził wykłady z polityki ekonomicznej oraz czasowo — z ekonomii politycznej. W 1949 r. — w związku ze zmianami w programach nauczania i obsadzie niektórych przedmiotów — został pozbawiony pracy na tej uczelni. Znalazł zatrudnienie w bibliotece Instytutu Ekonomiki Rolnej jako kierownik działu informacji i wydawnictw naukowych (do końca pozostał konsultantem w sprawach informacji naukowej). Ponadto był doradcą przy opracowywaniu księgozbioru Centralnej Biblioteki Rolniczej (do końca życia wchodził w skład jej Rady Naukowej).

W połowie lat pięćdziesiątych A. Żabko-Potopowicz nawiązał ściślejszy kontakt z Polskim Towarzystwem Leśnym, w ramach którego został od 1959 r. przewodniczącym Komisji Historii Leśnictwa. Jego zasługą było skupienie w tej komisji wszystkich zajmujących się w skali krajowej historią leśnictwa, co umożliwiło opracowanie i wydanie kilku dużych prac zespołowych z tego zakresu. Drugi podobny zespół powstał z jego inicjatywy (r. 1968) przy Zakładzie Historii Nauki i Techniki PAN (Zespół Historii Nauk Leśnych). A. Żabko-Potopowicz uczestniczył również (jako wiceprzewodniczący) w pracy Komisji Koordynacyjnej do Badań nad Dziejami Wsi (obecnie: Komisja Historii Wsi i Rolnictwa) oraz wchodził w skład Komitetu Ekonomiki Rolnictwa (obecnie: Komitet Organizacji Rolnictwa i Wyżywienia Kraju) i Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN.

W 1957 r. A. Żabko-Potopowicz powrócił do SGGW, obejmując kierownictwo nowo utworzonego Zakładu Historii Leśnictwa. Jednocześnie został dyrektorem Biblioteki Głównej SGGW. W 1959 r. uzyskał tytuł profesora zwyczajnego. W 1965 r. przeszedł na emeryturę.

Dorobek naukowy prof. A. Żabko-Potopowicza obejmuje przeszło 200 pozycji drukowanych: w okresie przedwojennym przeważnie z historii rolnictwa i polityki agrarnej, a po wojnie w większości z historii leśnictwa.

Niniejszy przegląd tego dorobku został ujęty głównie pod kątem jego znaczenia dla historii nauki w zakresie obydwu wymienionych kierunków zainteresowań badawczych Profesora.

W okresie przedwojennym o skoncentrowaniu zainteresowań naukowych A. Żabko-Potopowicza na problematyce historii wsi i polityce agrarnej zadecydowało nawiązanie przez niego — już w czasie studiów — bliskich kontaktów z prof. Z. Ludkiewiczem, kierownikiem Katedry Polityki Agrarnej SGGW, a później również z prof. W. Grabskim, kierownikiem Katedry Polityki Ekonomicznej SGGW. Mając tak światłych i życzliwych opiekunów mógł w pełni korzystać z ich rad i pomocy, jak również systematycznie i w sposób właściwy przygotować się do swej późniejszej pracy naukowej. „Ustaliłem sobie jej plan — napisze pod koniec życia w swoich wspomnieniach — polegał on na systematycznym pogłębianiu moich wiadomości, przede wszystkim z zakresu historii i szeroko rozumianej polityki agrarnej. [...] Opiekę nad moimi studiami objął profesor polityki agrarnej SGGW — Zdzisław Ludkiewicz”.

To połączenie historii (głównie historii społeczno-gospodarczej) z proble-

matyką ekonomiczno-rolniczą, a później również z leśną, będzie dominować w całej twórczości naukowej A. Żabko-Potopowicza. W zdecydowanej większości omawiane przez niego zagadnienia przedstawiane były właśnie w ujęciu historycznym, na szerokim tle zachodzących przeobrażeń społeczno-gospodarczych.

Fundamentalne znaczenie dla tego typu badań miały dwie obszerne prace A. Żabko-Potopowicza, na podstawie których uzyskał stopnie naukowe: doktorska z 1929 r. i habilitacyjna z 1932 r.

Pierwsza z nich, jak informuje jej tytuł (*Praca najemna i najemnik w Wielkim Księstwie Litewskim w wieku XVIII na tle ewolucji stosunków w rolnictwie*), jest typową pracą z zakresu historii społeczno-gospodarczej, opartą w przeważającej mierze na bogatych źródłach rękopiśmiennych z Archiwum Państwowego w Wilnie. Praca ta swoją treścią i sposobem ujęcia nawiązuje w dużym stopniu do poznańskiej „szkoły historycznej” prof. J. Rutkowskiego (dzieje folwarku pańszczyźnianego oraz struktury społecznej wsi feudalnej). Jak sam autor podkreśla we wstępie do wymienionej rozprawy, przestudiował on dokładnie wszystkie prace J. Rutkowskiego i przyznaje, że stosunkowo najwięcej dostarczyły mu one danych do opracowywanego tematu. Należy dodać, że autor zapoznał się w ogóle z całością polskiej literatury naukowej z historii społeczno-gospodarczej. Ta obrzymia erudycja, zresztą wzbogacana dalej na bieżąco, zastąpiła mu brak studiów historycznych. Dzięki niej dysponował tak bogatym zasobem wiedzy z tego zakresu, że mógł podejmować tematy tkwiące głęboko korzeniami w problematyce historycznej. *Nota bene* taki sposób ujmowania zagadnień najbardziej mu odpowiadał i większość jego publikacji ma właśnie charakter prac historycznych.

Druga z wymienionych prac (*Polityka agrarna jako nauka w Niemczech ze szczególnem uwzględnieniem czasów nowszych*) dotyczyła już problematyki bardzo bliskiej autorowi z racji odbytych studiów rolniczych, a jeszcze bardziej w związku z podjęciem przez niego pracy asystenckiej w Katedrze Polityki Agrarnej. Jednak i ta rozprawa, choć również teoretyczna i bazująca wyłącznie na literaturze naukowej, wymagała także — ze względu na zakres tematu — bardzo szerokiego przygotowania teoretycznego. Ponieważ temat pracy dotyczył polityki agrarnej jako dyscypliny naukowej w Niemczech, należało więc w pierwszym rzędzie sięgnąć do odpowiedniej literatury naukowej niemieckiej. Było to tym bardziej konieczne, że autor chciał przedstawić całą ewolucję kształtowania się tej dyscypliny — począwszy od merkantylistów XVII i XVIII w. aż po rok 1931, w którym pracę oddawał do druku. Jak autor zaznaczył w przedmowie, potrzebnych materiałów szukał prawie wyłącznie w bibliotekach naukowych zagranicznych, przede wszystkim w Berlinie, a także w Pradze, Sztokholmie, Paryżu i Genewie. Tą drogą zebrał nie tylko dane do badanego zagadnienia, ale poznał w zasadzie całość piśmiennictwa naukowego z tego zakresu w skali europejskiej oraz przyswoił sobie potrzebny mu zasób wiedzy ekonomiczno-rolniczej i histo-

rycznej. W ten sposób zrealizował drugi z postawionych sobie wymogów w kierunku właściwego przygotowania się do pracy naukowej.

Rozprawę habilitacyjną prof. Żabko-Potopowicza należy uważać niejako za „modelową” dla jego dalszej twórczości naukowej. Wkrótce bowiem zaczęły się ukazywać dalsze jego prace na temat stosunków wiejskich i polityki agrarnej w poszczególnych krajach, ujmowane w podobny sposób. Tematykę tę określał autor jako naukę o społecznym gospodarstwie agrarnym. W zasadzie do końca okresu międzywojennego wzmiankowana problematyka badawcza dominowała w twórczości naukowej Profesora. Należy tu wymienić artykuły o społecznym gospodarstwie agrarnym w USA (1931), Czechosłowacji i Jugosławii (1933), ZSRR i Polsce (1934), obszerny artykuł o oddziaływaniu społeczeństwa i państwa polskiego na stosunki rolne (1934), o roli rolnictwa w ujęciu polskiej nauki ekonomicznej (1935), o wsi polskiej w świetle polskich prac naukowych i publicystycznych (1937) itd.

W tej grupie zasługują na wyróżnienie trzy duże prace. Pierwsze dwie, opublikowane prawie jednocześnie (1936), to monografie gospodarcze: jedna — poświęcona Czechosłowacji, druga — Jugosławii, wydane w ramach Biblioteki Prac z Ekonomii Społecznej Gospodarstwa Wiejskiego i posiadające jednakowy nadtytuł: *Nauka o społecznym gospodarstwie agrarnym narodów słowiańskich*. Obie prace mają niemal identyczny zakres i układ treści. Trzecia praca omawia stan rolnictwa w Polsce (1938); ukazała się ona jako część pierwsza (i zarazem jedyna) zaplanowanej kilkutomowej monografii gospodarczej na powyższy temat. Praca ta, w odróżnieniu od poprzednich, nie zawiera zarysu historycznego wsi i rolnictwa w Polsce. Zapewne wynikało to z ustaleń dotyczących zespołowego opracowania całego dzieła.

Pod koniec okresu międzywojennego zainteresowania badawcze A. Żabko-Potopowicza skierowały się ku nowej problematyce — ku zagadnieniu gospodarki planowej. W interesującej rozprawce na ten temat, ogłoszonej jako kolejny tom Biblioteki Prac z Ekonomii Społecznej Gospodarstwa Wiejskiego (w załączonej bibliografii poz. 25), przedstawił Profesor poglądy różnych autorów europejskich (w tym również polskiego ekonomisty — Oskara Langego), różniące się dość zasadniczo w ujęciu założeń i celów gospodarki planowej w nowożytnym państwie. Autor zapewne nie przypuszczał, że problematyka ta wkrótce stanie się u nas tak bardzo aktualna. Nawiązał do niej zaraz po wojnie. W 1948 r. opublikował artykuł o pracach badawczych dotyczących planowania gospodarczego oraz drugi artykuł uściślający definicję i zakres terminu gospodarki planowej.

Jednak w nowych powojennych warunkach znalazł się prof. Żabko-Potopowicz poniekąd na bocznym torze. Z dawnych układów personalnych i przedwojennego warsztatu naukowego niewiele pozostało. Problematyka, którą dotąd się zajmował, głównie z zakresu polityki agrarnej i stosunków społecznych na wsi, nie mogła być już kontynuowana, gdyż nie pasowała do założeń nowej ekonomiki i gospodarki planowej, a potrzeby badawcze w odniesieniu do nich nie zostały jeszcze określone. Stąd też zainteresowania

naukowe prof. Potopowicza w pierwszych latach powojennych były dość rozstrzelone. Pisał m.in. o historii wsi w b. Prusach Wschodnich, o handlu zbożem w Polsce w XVI w., o planowaniu gospodarczym, o rozwartwianiu się wsi, o warunkach rozwoju rolnictwa i potrzebach żywnościowych Polski, o nauczaniu dyscyplin ekonomicznych i o ustawodawstwie leśnym w Związku Radzieckim, o rencie różniczkowej w leśnictwie polskim, o statystyce w pracach klasyków marksizmu-leninizmu, o dziejach bartnictwa w Polsce itp. Należy dodać, że z chwilą odejścia prof. Żabko-Potopowicza z SGGW (r. 1949) możliwości wydawnicze wydatnie się dla niego zmniejszyły.

Sytuacja na tym odcinku zaczęła się zmieniać na lepsze dopiero w połowie lat 50-tych, kiedy to prof. Żabko-Potopowicz nawiązał bliższy kontakt z Polskim Towarzystwem Leśnym. PTL posiada własny periodyk „Sylwan”, o dużych tradycjach i zasięgu ogólnokrajowym, w którym można zamieszczać również artykuły o treści historyczno-leśnej. Opublikowany tam w 1954 r. artykuł A. Żabko-Potopowicza o gospodarce leśnej w Polsce od końca XV do połowy XVIII w. otwierał nowy etap w jego twórczości naukowej. Zainteresowania Profesora koncentrowały się teraz prawie wyłącznie na problematyce szeroko rozumianej historii leśnictwa (dzieje gospodarki leśnej, piśmiennictwo i szkolnictwo leśne, biografistyka, historia nauk leśnych, wydawnictwa źródłowe). Czynnikiem, które na trwałe związały go z tą problematyką, były: przywrócenie mu możliwości pracy naukowej i dydaktycznej na uczelni dzięki utworzeniu w 1957 r. dla niego Zakładu Historii Leśnictwa na Wydziale Leśnym SGGW; powołanie w 1956 w ramach PTL — Komisji Historii Leśnictwa, działającej od 1959 r. pod jego kierownictwem; wreszcie powołanie Zespołu Historii Nauk Leśnych przy ówczesnym Zakładzie, obecnie Instytucie Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN. Placówki te umożliwiały rozwijanie badań historyczno-leśnych oraz publikowanie prac w wydawnictwach naukowych.

Dorobek naukowy prof. A. Żabko-Potopowicza z zakresu historii leśnictwa jest bardzo duży i poważny. W większości nie były to jakieś szeroko zakrojone prace źródłowe, bazujące na materiałach archiwalnych, podobnie jak takimi nie były również jego przedwojenne prace z historii wsi i polityki agrarnej — z wyjątkiem rozprawy doktorskiej, opartej prawie w całości na bogatych źródłach, z przewagą rękopiśmiennych.

Wartość tego dorobku polega przede wszystkim na wykorzystaniu przez autora bogatej literatury — starszej i nowszej, polskiej i zagranicznej. Wielka erudycja, a przy tym doskonała pamięć, pozwalały prof. Żabko-Potopowiczowi wybrać z całości drukowanego materiału wszystko, co dotyczyło danego zagadnienia. Stąd też jego prace, nawet przyczynkarskie, posiadają nie tylko wartości poznawcze i popularyzatorskie, lecz stanowią również cenną pomoc dla wszystkich interesujących się problematyką historyczno-leśną. Należy dodać, że autor prawie każdą swą pracę zaopatrzył w obszerny spis literatury, co dla podejmujących badania, zwłaszcza w okresie początkowym, jest niezmiernie pomocne.

Do takich należą w szczególności prace na temat piśmiennictwa leśnego. Ukazało się ich około 10. Wśród nich czołową pozycję zajmuje obszerne opracowanie pt. *Dzieje piśmiennictwa leśnego w Polsce do 1939 r.* (1960), o objętości 135 stron druku (w tym 85 stron zasadniczej treści i 50 stron spisu literatury, zawierającego 1245 (!) pozycji bibliograficznych). Chociaż można mieć pewne zastrzeżenia co do konstrukcji pracy i zastosowanego podziału treści w części opisowej, to jednocześnie trzeba z naciskiem podkreślić, że powyższe opracowanie oraz dołączony do niego spis literatury są dla każdego zainteresowanego nieocenionym źródłem informacji. Takiego opracowania mógł się podjąć jedynie prof. Żabko-Potopowicz, który od dawna i w sposób systematyczny gromadził potrzebne dane i uzupełniał kartotekę przedmiotową.

Oprócz wymienionej pozycji opublikował on ponadto 3 opracowania odcinkowe: o piśmiennictwie leśnym przed ukazaniem się „Sylwana” (tj. do 1820 r.) oraz o piśmiennictwie leśnym w Królestwie Polskim w okresie kształtowania się kapitalizmu i po jego utrwaleniu się (dwie części) — wraz z obszernymi spisami bibliograficznymi. Ogłosił również kilka mniejszych artykułów z tego zakresu, m.in. o „Sylwanie” warszawskim na tle obcej literatury, dotyczącej leśnictwa, oraz o piśmiennictwie leśnym XVI—XVIII w. na tle literatury europejskiej z tego zakresu. Należy do nich doliczyć ponadto interesujący artykuł pt. *Wpływ zachodnioeuropejskiego piśmiennictwa i idei ekonomicznych na rozwój wczesnokapitalistycznego gospodarstwa leśnego w Królestwie Polskim.*

Drugą, nie mniej licznie reprezentowaną grupę, stanowią prace z historii szkolnictwa leśnego w Polsce. W 1958 r., z okazji 50-lecia SGGW, ukazała się dwutomowa księga pamiątkowa, poświęcona historii tej uczelni. Prof. Żabko-Potopowicz, redaktor całości, zamieścił w niej dwa obszerne rozdziały z tego zakresu: pierwszy o Instytucie Agronomicznym w Marymoncie, o Szkole Szczególnej Leśnictwa przy Uniwersytecie Warszawskim oraz o Instytucie w Puławach; drugi rozdział — o SGGW od 1906 do 1945 r. Ponadto w „Sylwanie” z 1968 r. opublikował artykuł o szkolnictwie leśnym w Królestwie Polskim w pierwszej połowie XIX w., będący w zasadzie powtórzeniem treści pierwszego z wymienionych rozdziałów. Do spraw szkolnictwa leśnego nawiązywał również w swych innych pracach.

Ulubionym przedmiotem zainteresowań Profesora — miał tu wyjątkowo duży dorobek i zasługi — była biografistyka. Nawiązując do różnych rocznicowych okazji publikował w czasopismach naukowych oraz zamieszczał w opracowaniach zespołowych życiorysy zasłużonych działaczy w dziedzinie rolnictwa i leśnictwa. Znaczny był również jego udział w opracowywaniu biogramów do *Polskiego słownika biograficznego*. Ukoronowaniem tych zainteresowań było opublikowanie dwu obszernych dzieł tego typu: w 1973 r. ukazała się — podjęta z jego inicjatywy — obszerna zespołowa praca (23 autorów) pt. *Twórcy i organizatorzy leśnictwa polskiego na tle jego rozwoju* (506 s.),

a w 1977 r. wyszła druga z tych prac, spod jego pióra, pt. *Pionierzy postępu w rolnictwie polskim* (308 s.).

Osobny i ważny rozdział w twórczości prof. A. Żabko-Potopowicza zajmowały prace z historii nauk leśnych, częściowo również rolniczych. Problematyka ta dominowała w końcowym okresie jego życia. Z wcześniejszych jego opracowań z tego zakresu należy wymienić artykuły: *Z dziejów geografii rolnictwa przed I wojną światową* (1956), *Dzieje badań nad historią rolnictwa dawnej Rzeczypospolitej oraz Polski porobiorowej* (1959), *Stan badań w zakresie ekonomiki leśnictwa* (1959).

Głębsze zainteresowanie prof. Żabko-Potopowicza tą tematyką datuje się od czasu nawiązania przez niego bliższych kontaktów z b. Zakładem, obecnie Instytutem Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN, a zwłaszcza od czasu utworzenia przy tej placówce Zespołu Historii Nauk Leśnych (1968). W niniejszej grupie na przypomnienie zasługują artykuły: *Z dziejów poglądów na treść i podział nauk leśnych* (1971); *Badania nad historią nauk leśnych w Polsce Ludowej* (1971); *Z dziejów nauk leśnych* (1973); *Myśl techniczna w leśnictwie i drzewnictwie i jej dzieje* (1977).

Jednak wszystkie te publikacje przysłania rozmiarami i zakresem treści syntetyczna praca pt. *Zarys rozwoju wiedzy leśnej do I wojny światowej* (1968). Autor — poczynając od starożytności — przedstawia kolejno w rozdziałach stan wiedzy leśnej — w dwu ujęciach: w świetle piśmiennictwa i w świetle ustawodawstwa leśnego. Rozdziały, dotyczące okresu kapitalizmu, są bardziej rozbudowane z rozbiciem na poszczególne kraje europejskie. Ostatni rozdział omawia rozwój wiedzy leśnej w Polsce. Praca ta ma po części charakter podręcznika. Przy jej pisaniu autor korzystał z bogatej literatury obcojęzycznej.

W mniejszym stopniu w dorobku naukowym Profesora jest prezentowana historia gospodarcza leśnictwa, tzn. zagadnienia wiążące się bezpośrednio z zagospodarowaniem i użytkowaniem lasów. Można by tu wymienić tylko kilka jego artykułów, opracowanych przeważnie na podstawie literatury i pozostających raczej na peryferiach głównej problematyki. Zresztą tematyka tych opracowań dotyczy wyłącznie czasów dawniejszych i w zasadzie nie wykracza poza okres I wojny światowej.

Olbrzymie natomiast zasługi położył prof. Żabko-Potopowicz w organizowaniu opracowań zespołowych z historii leśnictwa, a więc obejmujących wszystkie działy gospodarki leśnej. Początkowo były to jeszcze artykuły o różnej tematyce, wypełniające niektóre numery czasopism naukowych („Roczniki Naukowe SGGW”, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”). Ale już w 1965 r. ukazała się pierwsza duża praca zespołowa (41 autorów — 748 stron druku) pt. *Dzieje lasów, leśnictwa i drzewnictwa w Polsce*, wydana przez Polskie Towarzystwo Leśne oraz Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Leśnictwa i Drzewnictwa dla uczczenia jubileuszu 1000-lecia Państwa Polskiego. W 1967 r. wyszła pod naukową redakcją prof. Potopowicza następna zespołowa praca

pt. *Leśnictwo polskie w okresie II wojny światowej* (22 autorów), a w następnym roku wspomniana wyżej praca zespołowa: *Twórcy i organizatorzy leśnictwa polskiego na tle jego rozwoju* (23 autorów). Ponadto Profesor był współautorem i współredaktorem zespołowej pracy z zakresu historii rolnictwa pt. *Zarys polskiej myśli ekonomiczno-rolniczej do II wojny światowej* (1973). Stanowiła ona odpowiednik wyżej wymienionej analogicznej pracy z zakresu historii leśnictwa (o podobnym tytule).

Również w ramach Zespołu Historii Nauk Leśnych przy IHNOiT ukażała się pod jego redakcją bardzo wartościowa praca zespołowa pt. *Nauki leśne w Polsce 1920—1970* (22 autorów).

Należy podkreślić, że wszystkie wymienione wyżej opracowania zespołowe są pod względem zakresu treści i objętości pierwszymi tego rodzaju publikacjami w polskiej literaturze naukowej.

W ramach Zespołu Historii Nauk Leśnych zostały zainicjowane przez prof. Żabko-Potopowicza jeszcze dwie następne prace: *Wypisy źródłowe do historii leśnictwa i nauk leśnych* oraz *Słownik leśników polskich*. Pierwsza z nich, pozostawiona w roboczej wersji, została już po jego śmierci przygotowana do druku przez doc. Stanisława Brzozowskiego. Natomiast druga znajduje się dopiero w toku opracowywania i zostanie opublikowana w terminie późniejszym.

Przeprowadzony tutaj przegląd osiągnięć naukowych Antoniego Żabko-Potopowicza w aspekcie ich związku z historią nauki pozwala stwierdzić, że zasługi Profesora na tym polu są bardzo poważne — zarówno jako autora licznych indywidualnych prac, jak również organizatora i redaktora naukowego opracowań zespołowych. Te ostatnie mogły być zrealizowane głównie dzięki wyjątkowym cechom osobowości prof. Żabko-Potopowicza. Jego nadzwyczajna skromność, bezpośredniość, życzliwość, wysoki poziom kultury osobistej sprzyjały skupieniu w Komisji Historii Leśnictwa PTL, a później również w Zespole Historii Nauk Leśnych, wszystkich interesujących się problematyką historyczno-leśną. To także pomagało w doborze współpracowników i autorów do opracowań zespołowych, a niekiedy nawet w załatwianiu niektórych spraw wydawniczych.

W wyniku twórczej pracy Profesora, jak i wielu współpracujących z nim osób, rozszerzył się znacznie w ciągu minionego 20-lecia zakres wiedzy i dorobku naukowego — zwłaszcza z historii leśnictwa. Dzięki temu historia leśnictwa coraz bardziej wydzielala się w odrębną dyscyplinę naukową. O jej wyodrębnieniu świadczy m.in. fakt uwzględnienia po raz pierwszy problematyki historyczno-leśnej w programie obrad XIII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich (Katowice 1979). Również w programach dydaktycznych na wydziałach leśnych następuje — choć nie bez oporów — wprowadzanie historii leśnictwa jako przedmiotu nauczania. To także zasługa prof. Żabko-Potopowicza, który od lat i z nie słabnącym uporem zabiegał o wprowadzenie takiego przedmiotu na studiach leśnych, działając m.in. jako przewodniczący Grupy Roboczej d/s nauczania historii leśnictwa

w Komitecie Historii Nauki i Techniki PAN. Antoni Żabko-Potopowicz był członkiem Komitetu Redakcyjnego „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki”.

Zmarł w wieku 85 lat. Odszedł wybitny znawca historii leśnictwa i rolnictwa, popularyzator wiedzy, autor o szerokiej skali zainteresowań; jednocześnie zaś — człowiek bardzo skromny, uczynny i pracowity, cieszący się zasłużonym uznaniem i ogólną sympatią — człowiek wielkiego serca i umysłu.

Józef Broda
(Poznań)

BIBLIOGRAFIA PRAC

A. ŻABKO-POTOPOWICZA, KTÓRYCH TREŚĆ DOTYCZY M.IN. HISTORII NAUKI*

1929

1. *Praca najemna i najemnik w rolnictwie w Wielkim Księstwie Litewskim w osiemnastym wieku na tle ewolucji stosunków w rolnictwie.* (Rozprawa doktorska). Warszawa 233 s.
2. *Stulecie działalności ziemiaństwa polskiego.* Warszawa 143 s.

1931

3. *Nauka o społecznym gospodarstwie agrarnym w St[anach] Zj[ednoczonych] Am[eryki] Północnej].* Warszawa. Odbitka z „Rolnictwa” R. 3 z. 3, 24 s.

1932

4. *Polityka agrarna jako nauka w Niemczech ze szczególnym uwzględnieniem czasów nowych.* Warszawa 251 s.

1933

5. *Nauka o społecznym gospodarstwie agrarnym w Czechosłowacji.* „Rolnictwo” R. 5 T. 2 s. 469—497.
6. *Nauka o społecznym gospodarstwie agrarnym w Jugosławii.* Warszawa. Odbitka z „Agronomii Społecznej” 22 s.
7. *O agraryzmie w Czechosłowacji.* „Współpraca” nr 1 s. 8—12.

1934

8. *Rosyjska nauka o społecznym gospodarstwie agrarnym na tle dziejów Rosji.* Warszawa. Odbitka z „Rolnictwa” 31 s.

* Pełna bibliografia prac prof. A. Żabko-Potopowicza została zamieszczona przy wspomnieniu pośmiertnym poświęconym jego osobie, opublikowanym w 13 zeszytcie „Serii Historycznej Zeszytów Naukowych SGGW-AR w Warszawie” (r. 1980) — w opracowaniu T. Marszałka i R. Zareby. Bibliografia ta posłużyła autorowi niniejszego opracowania do sporządzenia załączonego wykazu. Wyboru dokonano na podstawie znajomości treści uwzględnionych tu prac.

9. *O monografiach skupień wiejskich w ogóle, a przede wszystkim w nauce polskiej*. Warszawa. Odbitka z „*Ekonomisty*” 24 s.
10. *Polska nauka o społecznym gospodarstwie agrarnym*. „*Rolnictwo*” R. 6 z. 3 s. 318—349.
11. *Myśli przewodnie w ciągu ostatnich 150 lat oddziaływania społeczeństwa, a następnie i państwa na stosunki agrarne*. „*Agronomia Społeczna*” nr 10/11 s. 257—305.
12. *Przewodnie myśli czechosłowackiej nauki o społecznym gospodarstwie agrarnym*. „*Roczniki Nauk Rolniczych i Leśnych*” R. 33 s. 473—482.

1935

13. *Przyczynek do sprecyzowania pojęcia „agraryzm”*. „*Agronomia Społeczna*” nr 4 s. 113—119.
14. *Rola rolnictwa w ujęciu polskiej nauki ekonomicznej*. „*Rolnictwo*” R. 7 z. 1—2 s. 1—28.
15. *Socjologia wsi w Czechosłowacji*. „*Agronomia Społeczna*” nr 2 s. 36—42.

1936

16. *Wstęp do nauki geografii rolniczej*. „*Rolnictwo*” R. 8 z. 2, 26 s.
17. *Czechosłowacja. Nauka o społecznym gospodarstwie agrarnym narodów słowiańskich*. Warszawa. „*Biblioteka Prac Ekonomii Społecznej Gospodarstwa Wiejskiego*” T. 1 z. 3, 109 s.
18. *Jugosławia. Nauka o społecznym gospodarstwie agrarnym*. Warszawa. „*Biblioteka Prac Ekonomii Społecznej [...] j.w.*” T. 1 z. 4, 99 s.
19. *Władysław Grabski jako naukowiec i działacz społeczny*. „*Przegląd Ekonomiczny*” nr 14 s. 1—24.

1937

20. *Problém vesnické kultury v polské vědě a publicistice*. „*Social. Revue*” R. 8 nr 1—2 86 s.
21. *Wieś polska w świetle polskich prac naukowych i publicystycznych*. Warszawa. Odbitka z „*Roczników Socjologii Wsi*” T. 1 i 2, 1936 i 1937, 114 s.
22. *Zagadnienie najkorzystniejszego stosunku między gospodarstwami wiejskimi różnych rozmiarów w polskiej literaturze naukowej*. „*Ekonomista*” T. 3 s. 40—65.
23. *Słoweńska nauka o społecznym gospodarstwie agrarnym na tle nauki o społecznym gospodarstwie agrarnym szeregu innych narodów słowiańskich*. „*Roczniki Nauk Rolniczych i Leśnych*” T. 40 s. 344—358.

1938

24. *Rolnictwo w Polsce. Stan, bolączki, zadania, drogi naprawy*. Cz. 1. *Stan rolnictwa w Polsce*. Warszawa. „*Biblioteka Prac z Ekonomii Społecznej Gospodarstwa Wiejskiego*” T. 4 z. 1, 207 s.

1939

25. *Uwagi o zagadnieniu gospodarki planowej*. Warszawa. „*Biblioteka Prac z Ekonomii Społecznej Gospodarstwa Wiejskiego*” T. 5, 35 s.

1946

26. *Rys historyczny wsi w Prusach Wschodnich* (bez m. i r. wyd.), 33 s.

1948

27. *Prace badawcze w związku z planowaniem rolniczym*. Warszawa 22 s.
28. *Przyczynek do definicji pojęcia gospodarki planowej*. Warszawa 48 s.

1952

29. *Zagadnienie renty różniczkowej w leśnictwie*. „Sylwan” nr 2 s. 129—137.
30. *Statystyka w pracach klasyków marksizmu-leninizmu*. „Ekonomista” nr 1 s. 167—176.
31. *Handel zbożem w Polsce w XVI w.* Tamże nr 3 s. 125—149.

1953

32. *Dzieje bartnictwa w Polsce w świetle dotychczasowych badań*. „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” R. 15 s. 7—56.

1954

33. *Zagadnienie lasów w Polsce przed rozbiarami od schyłku XV do połowy XVIII wieku*. „Sylwan” nr 5 s. 364—388.

1956

34. *Z dziejów geografii rolnictwa przed I wojną światową*. „Przegląd Geograficzny” T. 16 z. 1 s. 33—59.
35. *Rzut oka na polskie piśmiennictwo leśne przed ukazaniem się „Sylwana”*. „Sylwan” ser. A nr 7 s. 38—50.
36. *Lasy i leśnictwo na ziemiach Polski w pierwszej połowie XIX w.* Tamże s. 58—87.

1958

37. *Marymont. Szkoła Szczególna Leśnictwa. Puławy. W: Księga pamiątkowa SGGW w Warszawie 1906—1956*. T. 1. Warszawa s. 7—38.
38. *Staszic a podstawowe problemy wsi polskiej na przełomie XVIII i XIX wieku*. Tamże s. 46—55.
39. *Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego (1906—1918—1939—1945)*. Tamże s. 75—105.

1959

40. *Dzieje badań nad historią rolnictwa dawnej Rzeczypospolitej oraz Polski porozbiorowej*. „Studia z Dziejów Gospodarstwa Wiejskiego” T. 2 s. 8—79.
41. *Dotychczasowy stan badań nad rozmieszczeniem lasów i zasięgiem poszczególnych gatunków drzew [leśnych] w Polsce do połowy XIX w.* „Sylwan” nr 2 s. 1—35.
42. *Stan badań w zakresie ekonomiki leśnictwa w Polsce*. Tamże nr 8 s. 61—74.
43. *Z problematyki kształtowania się geografii leśnictwa*. „Zeszyty Naukowe SGGW — Ser. Leśnictwo” z. 2 s. 3—41.

1960

44. *Historia leśnictwa* (skrypt). Warszawa. Nakł. SGGW 281 s.
45. *Dzieje piśmiennictwa leśnego w Polsce do r. 1939*. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” ser. B z. 3 s. 3—138.
46. *„Sylwan” warszawski a obca literatura leśna*. „Sylwan” nr 12 s. 1—15.

1963

47. *Polskie piśmiennictwo leśne w Królestwie Polskim w okresie kształtowania się kapitalizmu (1815—1865)*. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” nr 2 s. 353—375.
48. *Polskie piśmiennictwo leśne w Królestwie Polskim po utrwaleniu się kapitalizmu (1866—1915)*. „Zeszyty Naukowe SGGW — Ser. Historyczna” z. 1 s. 99—154.

1964

49. *Lasy i leśnictwo w Królestwie Polskim w okresie powstania styczniowego*. W: *Rok 1863 w dziejach Kielecczyny*. Sesja naukowa PTL poświęcona setnej rocznicy powstania styczniowego (Kielce 21—22 IX 1963). Warszawa s. 3—24.

1965

- Dzieje lasów, leśnictwa i drzewnictwa w Polsce* (praca zespołowa). Warszawa — W opracowaniu A. Żabko-Potopowicza następujące rozdziały lub podrozdziały:
50. s. 129—155: *Charakterystyka lasów. Stosunki własnościowe. Ustawodawstwo leśne i ochrona lasu. Organizacja administracji leśnej* — (pierwsza poł. XIX w.)
51. s. 163—202: (wspólnie z F. Grychowskim i S. Prochownikiem): *Przemysł drzewny i rzemiosła. Handel drewnem* — (od poł. XIX w. do I wojny światowej)
52. s. 366—380: (wspólnie z E. Więcko): *Szkolnictwo piśmiennictwo i zrzeszenia leśne*. — (okres międzywojenny)
53. *Piotr Świątkowski a problem rozwoju leśnictwa w dawnej Rzeczypospolitej*. „Zeszyty Naukowe SGGW — Ser. Historyczna” z. 2 s. 55—70.

1966

54. *Zarys historii wylesień w Polsce do I wojny światowej w powiązaniu ze stosunkami rolniczymi*. „Studia z Dziejów Gospodarstwa Wiejskiego” T. 8.
55. *Wpływ zachodnioeuropejskiego piśmiennictwa i idei ekonomicznych na rozwój wczesnokapitalistycznego gospodarstwa leśnego w Królestwie Polskim*. Tamże s. 311—320.
56. *Znaczenie badań historycznych dla gospodarstwa leśnego*. Tamże s. 335—340.

1967

57. *Polskie piśmiennictwo leśne w wiekach XVI—XVIII na tle leśnej literatury europejskiej*. „Folia Forestalia Polonica” ser. A z. 13 s. 321—365.
58. *Piśmiennictwo polskie z zakresu leśnictwa i drzewnictwa do II wojny światowej*. „Sylwan” nr 6/7 s. 91—101.

1968

59. *Zarys rozwoju wiedzy leśnej do I wojny światowej*. Wrocław — Warszawa: Ossolineum 302 s.
60. *Problème du développement des sciences forestière*. W: *Actes du XI Congrès International d'histoire des sciences*. Varsovie — Cracovie 24—31 VII. Warszawa 1968 T. V 1965 s. 349—352.

1969

61. *Szkolnictwo leśne w Królestwie Polskim w pierwszej połowie XIX w.* „Sylwan” nr 3 s. 89—94.

62. *Problemy oddziaływania państwa na gospodarkę leśną w świetle polskiego piśmiennictwa leśnego do I wojny światowej*. „Zeszyty Naukowe SGGW — Ser. Historyczna” z. 6 s. 93—115.

1971

63. *Z dziejów poglądów na treść i podział nauk leśnych*. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” ser. B z. 20 s. 5—25.
64. *Le rôle des sociétés scientifiques forestières dans le domaine de la vulgarisation de la science*. W: *XIII Congrès International d'histoire des sciences*. Moscou. Sect. VI. Varsovie s. 6—18.
65. *Badania nad historią nauk leśnych w Polsce Ludowej*. „Zeszyty Naukowe SGGW — Ser. Historyczna” z. 8 s. 125—139.

1973

66. *Z dziejów nauk leśnych*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” nr 1 s. 71—83.
67. *Jakub Haur — teoretyk leśny z drugiej połowy XVII wieku*. W: *Twórcy i organizatorzy leśnictwa polskiego na tle jego rozwoju* (praca zespołowa). Warszawa s. 42—46.

1975

68. *Z przeszłości historii leśnictwa w Polsce jako przedmiotu nauczania*. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” ser. B z. 25 s. 191—200.
69. *Zagadnienie gruntów leśnych oraz gleboznawstwa i siedliskoznawstwa leśnego w polskim piśmiennictwie w aspekcie historycznym*. „Zeszyty Naukowe SGGW — Ser. Historyczna” z. 12 s. 59—81.

1976

70. *Leśnictwo w dziełach Kluka*. W: *Krzysztof Kluk — przyrodnik i pisarz rolniczy*. Wrocław s. 25—30.
71. *Od Muzeum Przemysłu i Rolnictwa do Centralnej Biblioteki Rolniczej*. „Rolnictwo” R. 12 s. 6—29.
72. *Oczapowski jako człowiek, pedagog i uczoney*. „Roczniki Nauk Rolniczych” ser. G T. 81 z. 2 s. 27—43.

1977

73. *Myśl techniczna w leśnictwie i drzewnictwie i jej dzieje*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” nr 1 s. 83—104.
74. *Pionierzy postępu w rolnictwie polskim*. Warszawa 308 s.

1979

75. *Wiktor Bronikowski o agronomii społecznej* (Wybór i komentarze) — wspólnie z T. Wieczorkiem. Warszawa 127 s.

1980

76. *Zapiski do autobiografii*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” nr. 1 s. 3—25 (wyd. pośmiertne).

